

Könyvismertetés

TDK: önképzés, tudományos utánpótlásnevelés vagy verseny?

A tudomány hatékony és színvonalas működésének elengedhetetlen feltétele, hogy idejében gondoskodjunk a tudományos utánpótlásról. A tudományos közösségnek szüksége van az állandó megújulásra, új és fiatal erőkre, az évtizedes tapasztalatok és összegyűjtött bölcsesség ötvözésére a friss kreativitással. A tudomány művelői e megállapításokat természetesen közhelynek tekintik, a gyakorlatba való átültetésük azonban már korántsem triviális feladat, mivel a fiatalok jelentős része a pénz és kényelmes életmód bűvöletében él, gyors meggazdagodásra és kötöttségek nélküli életre vágyik. Szinte másságnak minősül, ha valaki a tudomány művelésének kívánja az életét szentelni. E szinte hősiesnek tűnő, de azért nem túlságosan ritka választást segíti a tudományos diákköri mozgalom, a tudományos kutatás működésével és módszereivel való korai megismertetés fóruma, amelynek eredményeképpen az alkotó elme kíváncsisága legyőzi az anyagi javak, a gyors meggazdagodás iránti vágyat.

Igen dicséretes ezért, hogy az Országos Tudományos Diákköri Tanács megjelentette a magyar tudományos diákköri konferenciák fél évszázados történetét Anderle Ádám szerkesztésében, amely a történeti áttekintés mellett rengeteg részletes adatot is kínál az érdeklődőknek. A könyv különösen azoknak érdekes, akiknek szerencséjük (szeren-

csétlenségük?) volt átélni az 1951 és 2001 közötti fél évszázadot.

A történelmi vázlat, amelyet szintén Anderle Ádám jegyez, az 1951-es évhez köti a kezdeteket, bár „*a korabeli hivatalosság 1952-re tette a diákköri mozgalom indulását Magyarországon, s az »élenjáró szovjet tudomány« tapasztalatainak átvételével magyarázta-índokolta azt... A szovjet példa lényege, »a szakjukkal kötelező tanulmányaikon túl, önálló kutatásokat folytató érdeklődő és törekvő hallgatók és lelkes tanáruk »alulról építkező« mozgalmának államosítása, egy erős bürokratikus kontroll kialakításának szándéka volt... Kötelezővé vált »a szovjet módszertani anyag« tanulmányozása, a közeli üzemek »élenjáró dolgozóinak« meghívása, a »szocialista építést« segítő témák kijelölése, és a »marxizmus-leninizmus elmélyült tanulmányozása«.*

Érdeemes megemlíteni, hogy már jóval korábban, de főleg a 20. század húszas-harmincas éveitől kezdődően voltak lelkes egyetemi hallgatók, akik kiemelkedő tudású professzoraik hatására, lelkesedésből bejártak a tanszékekre, és képzettségük valamint tudásuk pillanatnyi szintjének megfelelően részt vehettek az ott folyó kutatómunkában. Ez főleg az orvostudományi egyetemekre volt jellemző.

Maga a mozgalom azonban, amely az 1956-os forradalom után némileg megtorpant, alapvetően más célokat akart szolgálni. Anderle Ádám így fogalmaz: a 68/1957 sz. rendelet a tudományos diákkörök további működéséről „*nem hagy kétséget afelől, hogy az alapszándék politikai indíttatású.*

A rendelet szerint a tudományos diákkörök alapcélja »a hallgatók politikai fejlődésének«, »a marxizmus-leninizmus elvei alapján a hallgatók tudományos látókörének szélesítése«, a »tudományos igazság pártos elsajátítása«, »a haladó tudomány« eredményeinek megismerése.”

Igen érdekes a mozgalom története már csak azért is, mert hamarosan konkurrenciaharc tört ki a minisztérium és a KISZ között az irányítás megszerzéséért. Ebbe a képbe jól beleillik a KISZ KB 1967-es kritikája, amelynek tételes kifogásai közül kiemelendők:

– a TDK munka dolgozatcentrikus, kampányszerű, egyéni jellegű, nem alakultak ki diákköri kollektívák,

– hiányzik az előzetes tervezés, a TDK életében nincsenek követelmények és normák, a diákvezetők kiválasztása formális,

– a TDK-k nagy része elszigetelten dolgozik, nincsenek kapcsolatai más diákkörökkel, tudományos társaságokkal, üzemekkel, kutatóintézetekkel,

– a TDK-k többségét nem kapcsolják be egy-egy tanszék, intézmény oktatómunkájának segítésébe, a diákköri tagok nem segítenek gyengébb vagy alsós társaiknak.

E rövid írás keretében nincs mód rá, de nem is lehet feladat minden érdekességét ismertetni – ezért ajánlom a könyv elolvasását –, azonban feltétlenül meg kell említeni, hogy a mozgalom a rendszerváltás után sem volt mindig könnyű helyzetben a sokféle, sokszor igazságtalan bírálat miatt.

Igen érdekes a kötet végén szereplő *Epilógus*, amely a marxizmus-leninizmus szekció eltűnésének körülményeit említi. 1988–89-ben nagy viták után a szekció nevet változtatott: megérezve a változások előszelét, társadalomtudományi szakmai bizottságra keresztelte át magát. Ezzel párhuzamosan a marxizmus-leninizmus tanszékek dolgozói is átkódolták tevékenységüket (tudomány) filozófiára, (tudomány)szociológiára, né-

melyikük posztmodern tudománykritikába kezdett, sőt akad, aki jobboldali politikus lett. Az Epilógus utolsó sorai mértéktartó tömörséggel az alábbiakkal zárják le a kötetet:

„A marxizmus-leninizmus szekció létrehozásának alapvető célja eredetileg az volt, hogy a szocialista rendszer és az uralgó politikai ideológiai tetteit a tudomány eszközeivel és eredményeivel erősítsék meg. Az ideológia és társadalomtudományok találkozására azonban nem az elképzelt politikai célok szerint alakult. A társadalomtudományok a 80-as évek végére kinőtték és (ezért) levetették a rájuk aggatott ideológiai köntöst. A szekció nevének ezért kellett megváltoznia – ahogy a politikai rendszernek is.”

A kötet a történeti áttekintés mellett tudományterületenként részletesen beszámol a diákköri konferenciák történéseiről. E beszámoló szakértő szerzői különböző terjedelemben és részletességgel idézték fel a konferenciák eseményeit és szereplőit. Igen terjedelmes az agrártudományt, az állam és jogtudományt, a hadtudományt és a humán tudományokat leíró fejezet. Az állam- és jogtudománnyal foglalkozó részben mai közéletünk szinte minden szereplőjének neve és jelenlegi pozíciója szerepel. Megtudhatjuk például, hogy 1986-ban az OTDK Miskolcon rendezett állam és jogelmélet szekciójában mutatta be *Orbán Viktor* (konzulense *Paczolai Péter* volt) *A társadalmi önszerveződés* című diákköri dolgozatát.

A természettudományok konferenciáiról szóló beszámoló jóval szerényebb és kevésbé részletes, bár ott is volt egy említést érdemlő esemény. A IX. OTDK kuriózuma az volt, hogy *Lovász László*, a konferencia egyik fődíjasa diákköri dolgozatáért hallgató korában – elsőként a felsőoktatás történetében – kandidátusi fokozatot nyert. Talán érdemes lett volna e fejezetben is zárójelben hozzátenni (mint az állam- és jogtudományi szekció beszámolójában közéletünk neves szemé-

lyiségei esetében): Lovász László professzor, *Erdős Pál* után a második magyar Wolf-díjas, ma világhírű matematikus és a Microsoft kutatórészlegében tölt be tanácsadói feladatokat az Egyesült Államokban.

A kémia a természettudományoktól elválasztva, a vegyiparral összevonva alkotott szekciót. E tudományterületen merül fel a jelen recenzió címében szereplő kérdés, amelyen érdemes elgondolkodni.

A könyv mindenképpen érdekes olvasmány, sok oldalról közelíti meg a mozgalmat, annak minden sikerével és buktatójával együtt. Feltétlenül egyet kell érteni *Leindler László* professzornak a könyvben idézett véleményével, amely szerint az egyetemi oktatás mellett „*a hallgatókba az önképzés képességét és igényét is bele kell oltani*”, amire a TDK a legalkalmasabb eszköz. Akárhogy is értékeljük tehát a TDK mozgalom egészét, nagy szolgálatot tett és tesz is a tudomány szilárd háterszágának, az utánpótlásnak megteremtése érdekében.

Ami a jelent illeti, feltétlenül szólni kell az MTA Kísérletes Orvostudományi Kutatóintézetének dicséretes kezdeményezéséről, amelynek honlapján az érdeklődő fiatalok számára (<http://www.koki.hu/tanora.htm>) *Hogyan lehetek kutató?* című, remek stílusú cikkében Gulyás Attila szólítja meg az érdeklődőket. A honlap egy másik helyén részletes táblázat található az intézet vezető kutatói által vizsgált témákból, amelyek tanulmányozásához diákköri munka keretében fiatalok jelentkezését várják.

Ide kívánczok azonban néhány kritikai megjegyzés is – bár ez már túlmutat az ismertetett könyv keretein. Manapság (így a

könyvben is) sok szó esik az „*elitképzésről*”, ami esetünkben nyilvánvalóan a tudomány területére vonatkozik. Ezzel a szóval csinján kellene bánni, főleg azért, mert az elit definíciója nem egyértelmű. Ma a „*politikai elithez*” az emberek nem feltétlenül a megbecsülés és tisztelet fogalmát társítják. Hasonló a helyzet a pénzügyi és gazdasági elitel. A definícióra visszatérve: ki tartozik az elithez? Kizárólag a tudományra szorítkozva, elképzelhető olyan definíció, hogy egy adott tudományterületen a tudományos közösség által elismert, legeredményesebb szakemberek N számú tagból álló gyülekezete. Ez azonban a tudományban nem kijelöléssel, adminisztratív eszközökkel jön létre, hanem a szakma egyetértésével, önmagától alakul ki. Ahhoz pedig, hogy valaki e körbe bekerülhessen, a tehetségen és kiváló (elit?) képzésen kívül további rengeteg munkára, és persze nem elhanyagolható részben szerencsére is szükség van.

Még egy ellentmondást kell szóvá tenni. A TDK történetében a legtöbb diákköri dolgozat (csaknem 40 %) szinte mindig a főiskolából érkezett be, messze megelőzve hazánk nagy hírű és tekintélyes egyetemeit. Minthogy a főiskolákon jóval kevesebb a magasan kvalifikált (a tudományos elithez tartozó?) professzor, hogyan lehetnek e főiskolák képesek az egyetemeket is megszégyenítő elitképzésre?

(*A magyar tudományos diákköri konferenciák fél évszázada (1951–2001), Országos Tudományos Diákköri Tanács, Budapest, 2001, 312 o.*)

Bencze Gyula

a fiz. tud. doktora, tud. tanácsadó, KFKI-ORMKI

Strukturális magyar nyelvtan

3. Morfológia

A 20. században kialakult generatív-strukturális nyelvmélet fő törekvése: nyilvánvalóvá tenni azt a szabályrendszert, amelyet voltaképpen minden ember elsajátít, amikor nyelvi képessége gyermekkorában kifejlődik. Ebben az elméleti keretben az első hazai kötetet még Károly Sándor szerkesztette (és részben írta): *Előkészítő dolgozatok a magyar nyelv generatív nyelvтана témaköréből*. Az e munkát követő két évtizedben részben a nyelvészek új derékhada, részben a még fiatalabbak csoportja készítette elő, illetőleg jelentette meg Kiefer Ferenc szerkesztésében a *Strukturális nyelvtan* első, mondatannal foglalkozó részét (1992-ben), majd a másodikát, a fonológiakötetet (1994-ben).

A magyar nyelv alaktanát tárgyaló jelen kötet azért is lett az utolsó a sorozatban, mert a szintaxissal és a fonológiával szemben az effajta kutatásoknak, amelyeket elméleti megalapozottsággal végeznek a magyar alaktanban, vajmi kevés előzményük volt. A hagyományos morfológiai kutatás a nyelvben meglévő morfológiai alakzatokat vizsgálta és írta le, a strukturális–generatív nyelvten viszont azt kívánja leírni, miféle morfológiai szabállyal hozható létre (generálható) valamely, a magyarban létező vagy lehetséges morfológiai alakzat. Az elméleti nyelvészetben, s nem csupán Magyarországon, az alaktani kutatás (amint Kiefer Ferenc írja is az előszóban) mostohagyermek volt; ma sincsen egységes, mindent átfogó morfológiaelmélet.

A kötet tizenhárom részből épül fel, továbbá függeléként Pléh Csabának *A magyar morfológia pszicholingvisztikai aspektusairól* című, Prószyk Gábornak *A magyar morfológia számítógépes kezelése* című és a talán alkalmazott morfológiának is ne-

vezhető tárgyú fejezeteit olvashatjuk. Az Irodalomjegyzék és a Tárgymutató zárja a könyvet.

Az első fejezetben a morfológia általános kérdéseit mutatja be Kiefer Ferenc. A morfológiaelmélet a morfológiának a szótárhoz, a mondatannhoz és a fonológiához való viszonya tisztázása nélkül nem lehetséges. Kiefer szerint a morfológia helye a szótár, tekintet nélkül arra, hogy ragozásról, szóképzésről vagy szóösszetételről van szó. Ugyanakkor a fonológiának is van beleszólása a morfológiába (morfofonológia), a morfológiát érintő kérdések közül azok a legfontosabbak, amelyekben a morfológiai folyamatoknak fonológiai következményei vannak. A szintaxis esetében hasonló a helyzet.

Kiefer Ferenc alapos elemzések után rámutat, hogy a morfológiaelméletek egyike sem tökéletes, ám mindegyiknek van értékes része, így helytelen volna az egész elmélet elvetése. Az általa bemutatott elméletek mindegyike valamilyen szempontból használhatónak bizonyult.

A morfológia általában és különösen az agglutináló nyelvekben (így a magyarban is) a szóalakok tanulmányozásának diszciplínája. Azt tárja föl, miként jönnek létre az elemi morfémákból olyan egységek (morfémaláncok), amelyeknek viszonylagos önállóságuk van. Ezeket a morfémaláncokat a hagyomány szavakra és toldalékokra bontja. A *Szavak, szófajok, toldalékok* című második fejezetben Kenesei István magának a szónak általános fogalmáról, a szófajok minémüségéről, továbbá a toldalékokról, egyes csoportjaik elkülönítéséről ír.

A harmadik fejezet: *A szóképzés*, amelyet Kiefer Ferenc és Ladányi Mária írt, s ugyancsak tőlük való a *Morfoszintaktikailag semleges képzések* című fejezet, a negyedik, amelyben a főnévképzés, a melléknévképzés, az igeképzés stb. van leírva.

A következőkben Komlósy András első sorban a valószínűleg legtermékenyebb ige-

képzőnek (-at, -et, -tat, -tet) a tulajdonságait igyekszik föltárni. Laczkó Tibor dolgozta ki a könyv hatodik, valamint hetedik fejezetét: *Az ige argumentumszerkezetét megőrző főnévképzés; A melléknévi és határozói igenképzők.*

Az *igekötők* fejezete Kiefer és Ladányi munkája, a *Szóösszetétel* és *A ragozás* fejezetei Kiefertől valók. Az összetett szavak sokféleképp osztályozhatók, vizsgálhatók számos szempont szerint, amit Kiefer meg is tesz. Külön kitér a szóösszetétel termékenységének kérdésére, amelyet a generatív munkák sem szoktak érinteni. Kiefer morfológiailag termékeny szóösszetételi mintáról beszél, s a főnév, az ige, a melléknév és a határozó főkategóriákra szorítkozva mutatja be a típusokat, illetőleg ezeknek a magyarban való megvalósulását. A magyar főnév és az ige ragozása kapcsán Kiefer Ferenc áttekinti az inflexiós kategóriákat, ezzel kapcsolatosan megvizsgálja a magyar grammatikaírásban hagyományos jelentéstani–funkcionális és pozicionális szerepkör alapján elkülönített ragnak és jelnek a tulajdonságait, s megállapítja, hogy nincs értelme a terminológiai megkülönböztetésnek. (Gyakorlati megfontolásból továbbra is használja a „rag” és a „jel” elnevezéseket, mindkettőt inflexiós toldaléknak tartva.)

A kötet 11. fejezetét – *Zárójelzési paradoxonok* – Laczkó Tibor dolgozta ki. A 12. részt: *Az inflexió jelenségek szintaktikai háttere* Bartos Huba írta. Az utolsó, tizenharmadik fejezetet: *Morfofonológia jelenségek* Rebrus Péter írta. A magyar nyelvben létező toldalékokat veszi számba, a magánhangzó-harmóniát, a hangkivetést, a rövidülést, a *v*-tövének kérdéskörét és a tövégi nyílt magánhangzó nyúlását (csupán a fő kérdéseket említve).

A könyv annak ellenére, hogy zömében nem a hagyományos magyar nyelvészet szaknyelvét használja, könnyen olvasható. Meglehetősen kevés helyen botlunk (nem

csupán nyelvtudományi) zsargonelemekbe. Jobbára az elméleti megalapozottsághoz tartozó (és viszonylag új) kifejezések is belesimulnak a szakmai nyelvezetbe, legfőképpen a magyar helyesírási hagyománytól térnek el némelyik fejezetben a nagy kezdőbetűs írásmód miatt (*Szétosztott Morfológia; Visszakereshetőségi Feltétel* stb.). Egyébként az efféle írásmódja nem mindig következetes a helyesírásban sem, a tipográfiában sem.

A múlt század végére a nyelvtudományban már olyan széles területeken bontakozott ki a kutatás, hogy voltaképpen nincs nyelvész, akinek teljes áttekintése lehetne. A strukturális-generatív nyelvészeti módszerek szétterjedése ugyanilyen következményű. Korábban *A magyar nyelv történeti nyelvtana* ugyancsak egy vaskos kötetet szentelt a magyar alaktan történetének (*Morfematika* címmel). A tudományosságban akkor fölmerült: korunkban szabad-e ennyire túlbujánzó összegzéseket készíteni. A kérdés a voltaképpen az új grammatikus hagyományokból következő történeti monográfia esetében arra utalt, hogy a kutatások meglehetősen hamar avulttá teszik vagy tehetik az efféle összegzéseket, illetőleg bizonyos mértékig fékezik a kutatást, azt a látszatot keltve, hogy a legtöbb kérdést már oldották. Ugyanezt a problémát a strukturális nyelvtan hatalmas kötetei kapcsán is föltehetjük. A jelen morfológiakötet nehezen követhető részterületeket fedezett föl a legkülönfélébb elméleti megalapozottsággal. Azonban nyilvánvaló, hogy ebben az esetben az összegzés az új kutatási módok, eljárások összegzése is, amelyekkel az eredmények összegzése természetesen jár együtt. Ezért A strukturális nyelvtan jelen kötete – hasonlóan az előző kettőhöz – a 20. század utolsó évtizedei elméleti nyelvészetének példás magyar nyelvészeti megjelenítése. Az a szerkesztő körül kialakult műhely, amely a könyvet létrehozta, számos olyan

megfigyelést tett, amely a magyar nyelv alak-
tanának s közvetve egész nyelvi rendsze-
rünknek új megvilágításba helyezését szol-
gálják, ez nyelvünknek (és azonképpen ön-
magunknak is) jobb megismerését teszi
lehetővé. A könyv készítését számos előta-
nulmány segítette, ezek nem jelentek meg
(!), így eredményeiket jobbra e kötet viszi

be a magyar nyelvészeti tudományosságba.
A Kiefer Ferenc által szerkesztett és részben
írt *Morfológia* – és a föntebb már említett
két testvérkötet – minden ez utáni magyar
nyelvleírásnak immár kikerülhetetlen alapja.
(Akadémiai Kiadó, 2000. 1097 o.)

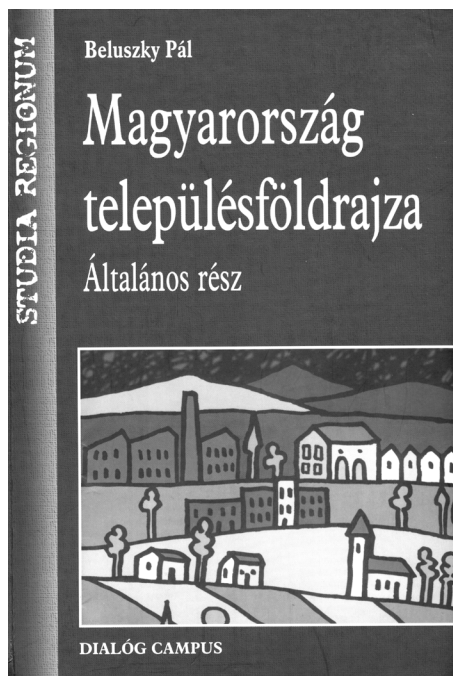
Büky László

a nyelvtud. kandidátusa, tszv. egy. docens, SZTE

Új földrajzkönyvek

Az elmúlt két évben ismét több érdekes,
főleg gazdaság- és társadalomföldrajzi szak-
könyv jelent meg, dicsérve a diszciplína mű-
velőit – s jelezve az örvendetesen gyarapodó
publikációs lehetőségeket. Külön említést
érdemel a pécsi Dialóg Campus kiadó, mely
a gyors sikerrel aligha kecsegtető szak-
könyv- és egyetemi kézikönyv-kiadást vá-
lasztotta profiljául, s a földrajzi tudományos
könyvkiadásban is nagy szerepet vállal. A
tudományos könyvkiadásnak erről a szeg-
menséről szeretnék a következőkben bizo-
nyos áttekintést adni néhány kötet kiemelé-
sével. (Egyes itt szereplő munkákról a folyó-
irat korábban már közölt részletes kritikát.)

Beluszky Pál két könyvével kezdem. A
Magyarország településföldrajza (Dialóg
Campus, Budapest-Pécs, 1999, 584 o.)
alpmű. Több évtizedes sikeres kutatói pálya
összegezése, rendkívül nagy az anyagerős-
sége, sok empirikus vizsgálat eredményén
alapul a szintézis (e vizsgálatok részletei is
megjelennek, mintegy esettanulmányként,
a Függelék tanulmány-csokrában). A munka
első sajátossága történelmi szemlélete, mely-
nek következtében a belső szerkezet krono-
lógiai jellegű. Így pontos, érdekes elemzése-
ket kapunk egy-egy történelmi korszak
településfejlődéséről (beleértve persze a je-
lenkort is) – egy-egy településtípus fejlődé-
sének hosszú távú folyamatait már fáradtsá-
gosabb (korszakonként) összerakni. A szok-
ványos településföldrajzi munkákhoz képest

a szerző nagyobb figyelmet fordít a telepü-
lésfejlődés meghatározó társadalmi ténye-
zőire, így szép (szépen megírt) elemzéseket
olvashatunk a településformáló folyamatok
földrajzi, történelmi és társadalmi kölcsönha-
tásairól az ország településállományának
minden részletében. Természetesen nem
egyes településekről esik szó (csak Buda-
pestet tárgyalja külön), hanem *településtípu-
sokról*. A típusok meghatározásának fő szem-
pontjai a települések funkciói és a települé-
sek hierarchiájában elfoglalt helyük voltak.

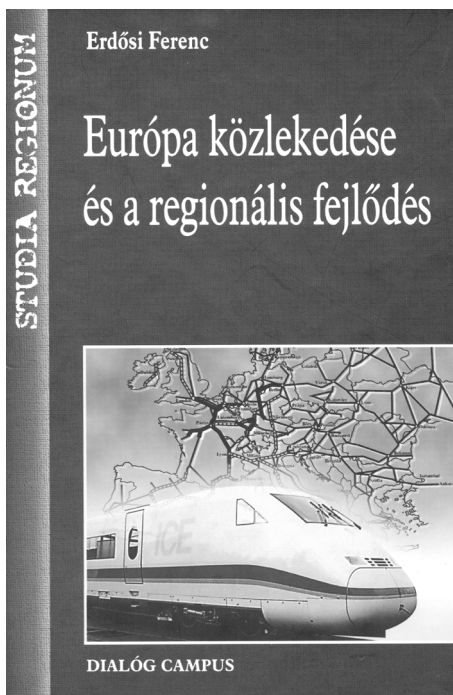
Van egy komoly hiányérzetem: elmaradt
az a komoly elméleti bevezető, amelyből

megtudhattuk volna először, hogy milyen irányzatai vannak a településföldrajznak, hiszen a szerzőétől eltérő felfogások is léteznek. Másodsor, hogy melyek a nagy európai urbanizációs folyamatok, hogyan illeszthetők ezekbe a hazánkban tapasztaltak? Voltak-e, vannak-e felzárkózási folyamataink, vannak-e sajátos magyar településtípusok? És hiányzik a kilencvenes évek vizsgálata. Az a kifogás, amit a Bevezetőben említ, hogy jelesül az elmúlt évtizedről nem készült olyan vizsgálat, mint a nyolcvanas évekről, meg 1990 óta (a könyv megjelenéséig) nem volt népszámlálás, nem teljesen meggyőző; azért számos változást lehetett volna körvonalazni, szintetizáló modellkészítés nélkül is. Hogyan jelentek meg a fejlett piacgazdaság települési folyamatai a magyar településhálózatban, milyen ellentmondásokat jelentett pl. a megkésett társadalmi modernizálódás, az elmaradott infrastruktúra, a civil társadalom gyenge szervezettsége a folyamatok megjelenésében? No, majd pótolhatja a szerző, ha megírja az ígért második kötetet a településállomány regionális sajátosságairól. Beluszky páratlan alaposággal ismeri a magyar városokat-falvakat, ezért élvezetes olvasmányoknak nézünk elébe.

A másik könyv *A Nagyalföld történeti földrajza* (Dialog-Campus, Budapest-Pécs, 2001, 274 o.). A történeti földrajznak két meghatározó iskolája van. Az egyik a történettudományhoz áll közelebb: egy korábbi történelmi időszak természeti- és kultúrtájának rekonstrukciója. A másik irányzat pedig egy földrajzi elem – táj, település, bányavidek – időbeni változásait követi a jelen állapot kialakulásáig. Ennek fő értéke a jelen geográfiáját formáló hosszú távú folyamatok feltárása, amivel a földrajzi prognózisokat is megalapozhatjuk. A könyv – amely az elméleti bevezetőt ezúttal is nélkülözi – mindkét irányzatot megjeleníti, főleg az előbbit. A cél nem klasszikus történeti földrajzi kézikönyv,

hanem az Alföld sajátosságainak, „másságának” elemzése. Az Alföldnek mint gazdasági térnek, s főleg az alföldi települési rendnek számos, Európa más tájaitól eltérő sajátossága van, amelyeket a természeti földrajzi környezet és a történelem menete – s benne különösen a feudális függés lazasága, a szabadságnak nem nyugat-európai módon mutatkozó „kis körei” – formáltak. Beluszky hangsúlyozza, hogy a másság nem mindig jelentett elmaradottságot az ország más részeihez viszonyítva. Ezt a másságot elemzi évszázadokon át, elsősorban a mezővárosi és a hozzá kapcsolódó tanyai településrendszeren keresztül. Az elemzést a 19. század közepén lezárja. Az 1848. évi ún. áprilisi törvények felszámolták a feudális berendezkedés ama jogi és gazdasági kereteit, amelyekből az Alföld – részben vagy teljesen – mentes volt, és ez nagy szerepet játszott a másságában. A könyvnek itt tulajdonképpen vége lehetne, de a szerző két rövid epilogusban összefoglalja az elmúlt 150 év történéseit is. Az Alföldet szerető – s a tájról igen szép stílusban író – szerző nehezen törődik bele az Alföld huszadik századi elmaradottságába. Az pedig tény, hogy az Alföld (az alföldi mezővárosi rendszer) a 20. század egyik modernizációs szakaszába sem tudott sikeresen bekapcsolódni. A másságok ismerete kétségkívül nemcsak történelmi tudás, hanem az alföldi elmaradottság mérséklésének terveiben is nélkülözhetetlen.

A következő szerző, *Erdősi Ferenc* sem hagy hosszú szünetet két könyv megírása között. Újabb műve – 1991 óta a hatodik! – (*Európa közlekedése és a regionális fejlődés*. Dialog-Campus, Budapest-Pécs, 2000, 547 o.) a téma elsődleges hazai feldolgozása. Geográfus lévén, a közlekedés mint a távolság, a tér leküzdésének eszköze érdekli. A „távolság leküzdése” szállítást, utazást, információ-továbbítást jelent. Ennek formái, eszközei, gyorsasága, biztonsága, költsége nagyban

befolyásolja az elérendő terület gazdasági fejlődési és kulturálódási esélyeit. A színvonalas közlekedés általában elfogadott feltétele a gazdasági versenyképességnek és növekedésnek. Megszívlelendő azonban a szerző felfogása a fejlődésről: „... a területfejlesztés nem korlátozódhat kizárólag a lakosság anyagi javakkal, szolgáltatásokkal való kiegyensúlyozottabb ellátásának elősegítésére, hanem a lehető legjobb környezeti feltételek biztosítása is feladata”. A közlekedés a legjelentősebb környezetszennyező forrás Európa legnagyobb részén; a környezet-terhelés mérséklése a közlekedés szerkezeti átalakításától várható – a gyorsaság és a nagy kapacitás nem lehet az egyedüli fejlesztési szempont.

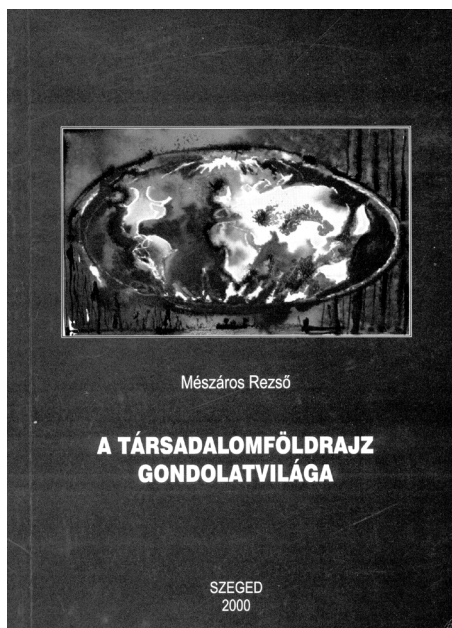
A nagy adatfeldolgozáson és széleskörű nemzetközi szakirodalmi áttekintésen alapuló munka három nagy részre osztható. Az első az európai közlekedés történetét és ágazatait, a második a közlekedés fő irányait, tengelyeit és az EU közös közleke-

déspolitikájának jellemzőit, a harmadik a közlekedés jellegzetes térségi problémáit tárgyalja Európa nagyrégióiban. Sok az érdekes megállapítás, pl. hogy a közlekedés-fejlesztés többnyire fokozza a területi egyenlőtlenségeket, mivel a fő célja a fővonalak – soha nem elegendő – kapacitásának bővítése, a nagysebességű vasútvonalak a nagy városi agglomerációkat kötik össze; hogy az EU közlekedéspolitikájának ambíciózus tervei gyenge alapokon nyugszanak. Fontos mű.

Mészáros Rezső karcsú kötetének (*A társadalomföldrajz gondolatvilága*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2000, 164 o.) külön jelentőséget ad, hogy érett, letisztult elméleti munka. A társadalomföldrajz hazánkban jelenleg alkalmazási időszakát éli, sok empirikus elemzés azonban gyenge elméleti alapokon áll, régebbi – gyakran már elégtelen magyarázó erejű – koncepciókat követ, vagy az angolszász geográfia divatos teóriáit idézi, olykor megemésztetlenül. A tanulmánynak két nagy értéke van: az egyik a tér fogalmának (azaz a geográfia alapkategóriájának) sokoldalú meghatározása és osztályozása a filozófiai térfogalomtól a fraktális-, fizikai földrajzi-, társadalmi-gazdasági tereken át a virtuális tér (cyberspace), valamint a térszerkezetnek (s elemeinek) értelmezése. A másik, a *Kezdet és a vég (?)* című nagyívű fejezet az egységes földrajz ágazatokra bomlását – ennek során a társadalomföldrajz kialakulását s többféle értelmezését – követi nyomon, míg egy új szintézis bontakozhat ki: a regionális tudomány. A szerző ennek nem örül, aggódik, hogy a regionális tudomány (más térorientált diszciplínákkal együtt) magába olvasztja, „megeszi” a geográfiát is. Én azonban a regionális tudományt nem új megadiszciplínaként fogom fel, hanem a *társadalom és a gazdaság térbeli egyenlőtlenségeit létrehozó folyamatokat leíró, magyarázó, modellező, előrejelző transzdisz-*

ciplináris tudáskészletként. A könyv nagy segítség a kutatóknak, hogy ne csak témájukat, de koncepciójukat és módszereiket is a kor színvonalán fogalmazzák meg.

Utoljára hagytam *Hajdú Zoltán Magyarország közigazgatási földrajza* (Dialóg–Campus, Pécs, 2001, 334 o.) című könyvét, amelyről szintén kedvező a véleményem (e sok dicsérettel bírálat nem azt jelenti, hogy nekem minden tetszik, hanem azt, hogy egy rossz könyvet – amelynek kétes minősége gyorsan kiderül – el sem olvasok). A közigazgatási földrajz a politikai földrajz része, az államterületek belső igazgatási felosztásával foglalkozik. Az ország belső tértagolódásának problémái és megreformálásának javaslatai – központjukban a megyék szerepével és jövőjével – az egész 20. században napirenden voltak. Változó kimenetelű, háromtényezős játék volt ez, a történetiség értékei, a modernizációs kívánalmak és a változó irányú s erősségű külső hatások között. Ennek elemzése adja a könyv fő mondanivalóját, bár ad hosszú távú történelmi elemzést is (a törzsszövetségi megtelepülésig visszamenően), és praktikus vizsgálgja az Európai Unió kapcsolódásait várható hatásait. Érdekes és igen jól megírt könyv, úttörő jellegű

munka. Jó könyveket olvasva is gyakran van olyan érzésünk, hogy a szerző még néhány hónapig dolgozhatott volna a kéziratán. Nos, Hajdú könyve „készen van”, a szerző régi és tiszteletreméltó szokása, hogy kéziratát csak akkor adja ki a kezéből, ha ahhoz már semmi sem tehető hozzá.

Enyedi György
az MTA r. tagja

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvkiállítása

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kolozsvár után 2001 végén Budapesten rendezte meg 1991 és 2001 közötti könyveinek kiállítását. Tíz év gazdag könyvterméséről van szó, amelyben nemcsak az erdélyi történelemre vonatkozó írásokat találhatjuk meg, hanem olyan kiadványokat is, amelyek sorozatokban, vagy azon kívül kiterjednek más tudományágakra.

Az első és legfontosabb folyóirat az Erdélyi Múzeum, egymást követő köteteinek első darabját 1991-ben nyomták. A folyóirat

havonta jelenik meg, minden tudományággal foglalkozik, és csak sajnálni lehet, hogy nincs szélesebb olvasóközönsége, pedig néhány könyvesboltban nálunk is megtalálhatók példányai. Az Erdélyi Múzeum mellett megjelent a *Múzeumi Füzetek*, az *Erdélyi Tudományos Füzetek*, az *Erdélyi Történelmi Adatok*, az *Orvostudományi Értesítők*, továbbá olyan fiataloknak szóló munkák is, mint a *Collegium Biologicum*, a *Collegium Geologicum* és a *Collegium Geographicum*, a *Matlap* vagy a *Fiatal Műszakiak* füzetei. Érdemes figyelni ez utóbbi kiadványokra, hiszen bizonyítják az erdélyi tudományos utánpótlás lehetőségeit.

A kiadványok közül kiemelkedik *Szabó T. Attila Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárá-nak*, a *Székelváltár-nak* a további megjelentetése, Kelemen Lajos *Művészettörténeti Tanulmányai*, a György Lajos és Nagy Géza tevékenységéről szóló kötetek.

A bibliográfiák sorából megemlíthető *A romániai magyar könyvkiadás 1944 és 1953.*, a *Magyar Könyvtermelés Romániában* és a *Romániai Magyar Sajtó 1989 után*.

Ami a történelmet illeti, nyomon követhetjük Erdély egész múltját. Kezdjük az *Erdély a keresztény magyar királyságban* című gyűjteményes munkával, majd középkori és újkori történetével, köztük oktatási és a nyelvmuvelést szolgáló kiadványokkal, a *Széchenyi Istvánra* és *Kossuth Lajosra* emlékező munkákkal, de megtaláljuk a mai erdélyi szerzőktől, a *Jakó Zsigmond*ról és *Imreh István*ról szóló gyűjteményes köteteket is.

Más tudományterületről is megjelent néhány munka, például a szecessziós drámáról, vagy a dialógusról és a retorikáról, a porkohásatról, a kolozsvári repülőmodellezésről, a termodinamikáról, a mikroszkópos növénysszervezetanról, a műszeres analitikai kémiáról, a számítástechnikáról, az erdélyi magyar orvosokról, a klinikai endokrinológiáról, a kárpáti barnamedvéről vagy a régi erdélyi almákról.

Szükségesnek tartottam bemutatni e könyvkiállítást, amely annak jele, hogy az erdélyi magyar tudományosság képviselői sokéves hallgatás után újból megjelennek a magyar könyvpiacra. Reméljük, hogy sikeres lesz bemutatkozásuk. (*Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadványai 1991–2001. Kolozsvár, 2001.*)

Köpeczi Béla

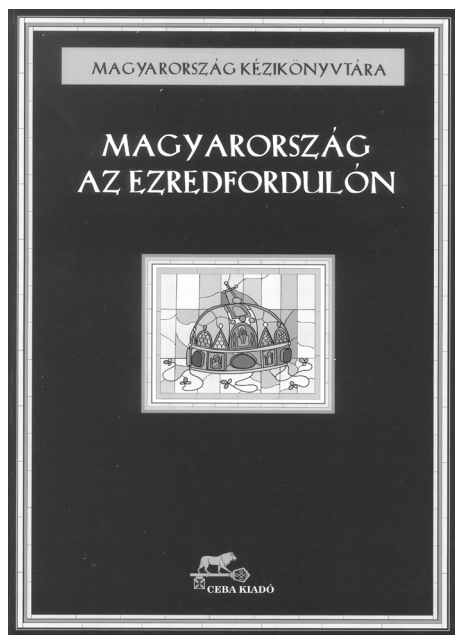
az MTA r. tagja, egy. tanár (ELTE)

Magyarország az ezredfordulón

Országimázsok és országjelentések évadján egy ország tanulmány. Az előbbi javarészt belső szemlélettel készül, jó esetben kellő önvizsgálattal, az utóbbi a külső szemlélő szemszögéből láttat, s ha hiteles nézőpontból készül, megfelelő távlatlalt és elegendő ellenőrzött adat birtokában tekinti át témáját. Ország tanulmányt bárki írhat, aki érdemben tanulmányozza az országot. Szerencsés esetben a közelképet regionális, tágabb térségi és egyetemes síkba, térbe, összefüggésrendbe helyezi. Hologramot készítve, történeti s jelenbeli tényeket rögzítve, leírást elemzésel társítva, következtetéseket levonva, várható következményeket rögzítve, esélyeket és feladatokat óvatosan, variációk figyelembevételével, latolgatva. Így az ország tanulmány csak annyi, amennyi: egy ország tanulmányozásából eredő olvasat száraz megfogalmazása. Szakemberek szakszerű, vagyis kellően kontrollált, fölöslegtől lefosztott, a

lényegre, tehát a tendenciákra és azok mindenkor megjelenési módjára koncentráló összegzése: közkép egy országról.

Egy korszakban, időszakban, amelyben oly gyakran nem a szaktudomány s annak megannyi, az adott tárgyban hivatott ága volt az ilyen összefoglalások megrendelője, ha akadt is netán tisztességes kísérlet, önbuzgalomtól táplált nekilódulás, azt mindig átcsiszolták, fölfényesítették, gleichschaltolták. Az „eredmény” így ideologizált, napi politikai leckéknek megfelelni óhajtó, átlátszóan primitív vagy rafináltan manipulatív jegyeket hordozott. Szerkezetek, csoportosítások, tételeket illusztráló megnyilvánulások, rögeszmék és rögvalóságok, barna, vörös vagy bármely más, zavaros, veszélyes színbe öltözött népboldogítások; szikrázó szellemek vagy ön-és közveszélyes tébolyultak úgy jelentek meg e betűkazlakban, ahogyan az utópisztikus vagy a nagyon is pragmatikus napi „elvárás”, hatalmi „ukáz” megkívánta. Ebből keletkezett nemcsak a jelen barnítása, rözsa színre, vörösre festése, „naposítása” (napra-

kész képzetek keltésével), hanem a mindenkori historizálás, a múlt folytonos átírása, fazonírozása, a jelen szándékaihoz, akarásaihoz igazítása. „Rendszersemleges” elfogultsággal, vagyis a különböző előjelű és keménységi fokú diktatúrák követelményeit éppúgy követve, mint az akadozva bontakozó demokrácia önigazoló támpontkereséseit, etatista önbátorításait és közokarat-kisajátító kapaszkodásait „igazolva”.

A *Magyarország az ezredfordulón* című testes kézikönyv szövege nem kötődik, köteleződik semmiféle megrendelőhöz, szerzői mögött nem állt sem szemléletparancsnok, sem ideológiai sűgő, sem politikai cenzor. Csupán egy évszám. Egy alkalom kínálta, nehezen kiküzdött lehetőség. A huszadik század végét, a 2000. évet sem tekintették korszakhatárnak, cezúrának. Csupán úgy vélték: a fejlett világhoz való felzárkózás megkezdésének, elodázhatatlan feladatának teljesítését könnyítheti önismeretünk tágítása, árnyalása. Olyan, átfogó és lényegre törő állapotrajz, amely sokoldalú elemzések révén közli: milyen volt, s milyen ma az or-

szág. Nem szándékok, akarások felsorolásával, nem indulatokkal, érzelmekekkel, vonzásokkal és taszításokkal színezve, hanem szárazon, a maguk valójában. A *genius loci* ismeretében, de európai távlatból is rátekintve. Nem pillanatképek kaleidoszkópjával, hanem folyamatok és tendenciák ismertetésével, összefüggésekre rámutatva. Mellőzve a kockázatos valószínűségi számításokat, reális helyzetjelentést közreadva.

Megkísérte persze így a lehetetlent. Magyarország kézikönyvtára sorozatának első kötetében természetföldrajzi-környezeti, történeti, demográfiai, települési, államszervezeti, közigazgatási, politikai, gazdasági, társadalmi, tudományos, oktatási, művelődési, művészeti – ismét e kifejező fogalommal élve – közképet próbál itt sok pontból úgy egybeszerkeszteni negyven-ötven, szakmáját elsőrendűen ismerő és művelő szerző, hogy ne valamiféle pointillista festményt lássunk, hanem egységes, monografikus tükrezt nézhessük ennek az országnak. Amelyben a részletek kiegészítik és megvilágítják egymást, részreahajló tagolás nem tör meg a folyamatosságot. Ehhez például az szükséges, hogy természeti és emberi erőforrásainkat egzaktt módon leltározzák, és semmiképp ne misztifikálják. Hogy értékén mérjék az ország szellemi tőkéjét, tudásfokát, az innovációs környezetet, a kutatásfejlesztés állapotát és esélyeit, az ország iparának, mezőgazdaságának csököttségeit s valódi szerkezeti és egyéb átalakulását. Hogy a rendszerváltás nyereség- és veszteséglistáját ne pesszimista vagy optimista szemmel mérlegeljék, hanem az igazi mérlegét vizsgálják. Hogy polgárosodásról, felzárkózásról éppolyan tárgyleírás adjanak, mint például flóránkról, faunánkról. S hogy történeti ismereteinket, gazdasági, társadalmi, tudományos, kulturális számvetésüket se tákolják felhőkakukkvárrá, hanem támaszkodjanak históriánk és jelenünk mérnöki felmérésének reáliáira. Még a humaniórák rajzát is tényekre

építve; szeretem-nemszeretemjeinket félretéve, valódi értékeket keresve. Tudomásul véve, hogy e térségben és szűkebb régiókban, pátriánkban éppen a sokféleség társulásából serkent annyi талант és teljesítmény. Hogy ez a kis ország még tágasabb idejében is mindig akkor járt jól, ha befogadó természetét érvényesítette. Hiszen már István király felesége a bajor Gizella volt, s az ő pápi, lovagi honfitársai adtak itt lendületet a krisztianizációnak. Mátyás itáliai asszonyt hozott, s jöttek ide, éltek itt korábban, később szlávok, szlovákok, románok, szászok, zsidók, és velük csak gazdagodott a magyarság. Ahogyan a külföldön valcoló céhlegények fizikai, a Nyugaton tanuló tudósjelöltek szellemi hozadékával, világjáróink fölfedezéseivel, innen kivándorolt vagy száműzött géniuszaikkal is gazdagabb lett haza és nagyvilág.

Egy könyvsorozat margójára Magyar Őstörténeti Könyvtár

A tudományos kutatásnak vannak olyan pontjai, amelyek széleskörű érdeklődést keltenek, mások csak egy-egy szűkebb szakma művelőit izgatják. Vannak „felkapott” témák, divattémák és olyanok, amelyekről esetleg csak évtizedek múlva derül ki, hogy alapvetően megváltoztatják nemcsak ismereteinket, de életünket is. A magyarság eredete mindig vonzotta az érdeklődést. Honnan jöttünk, hogyan volt képes a magyar nyelv és a magyar nép megmaradni a környező világban: olyan kérdések ezek, amelyek szinte mindenkit izgatnak. 1975-ben a szegedi egyetemen alakult meg egy munkaközösség, amely célul tűzte ki, hogy összefoglalja és hozzáférhetővé tegye a kutatás akkori eredményeit. A munkaközösség egy kézikönyvet írt, szerkesztett és adott ki (Hajdú Péter, Kristó Gyula, Róna-Tas András [szerk.], *Bevezetés a magyar őstörténet*

E néhány példa is mutatja: ezt az illúziómentes országtanulmányt tartózkodás és tartás jellemzi. Önismeret és mások ismerete. A fejlett világ peremén így ítélnéjük meg reálisan, amit a kötet állít: „*A felzárkózás a fejlett Európa színvonalához nem a közeljövő ígérete. Beteljesedését két-három generáció munkája alapozhatja meg*”. A könyv ezt hitelesíti, bármit hirdet is a politika.

Az Enyedi György irányításával készült kötet alapmű került könyvespolcunkra. Kár, hogy megkésve kissé (bár a közelmúlt elemzésére jutott hely és távlatkereső merészség). És kár, hogy nem tett mutatósabb illusztrációkra, tartósabb kötésre, hiszen a jövőben bizonyára gyakran föl kell lapoznunk ezt a művet, az ezredforduló állapotrajzát. (Ceba Kiadó, Budapest, 2000.)

Nádor Tamás
író, újságíró

forrásaiba, I:1., I:2., II., III., IV., Tankönyvkiadó, Budapest, 1976–1982). Ez a kézikönyv tankönyvül is szolgált, s hibáival és

A KÁRPÁT-MEDENCE ÉS A STEPPE

MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR

hiányosságaival együtt is negyedszázada a felnövekvő új tudósgeneráció ismereteinek kiindulópontjává vált. A munka természetesen folytatódott, a keretek változtak, de a kutatás egy pillanatra sem szünetelt. Az eredmények számos fontos publikációban váltak közkinccsé. A kutatások közzétételének egyik jeles fóruma a Magyar Őstörténeti Könyvtár lett. Az 1991-ben, *Zimonyi István* szerkesztésében indult sorozat célul tűzte ki, hogy egyaránt helyet adjon az elméleti kérdéseknek és a források tudományos közzétételének. Az elméleti kérdések körül ugyanis igen sok zűrzavar tapasztalható, ezek tisztázása nélkül az adatok nem mindig értelmezhetők. Adatoktól független elméletek pedig természetesen csak téveszmékhez vezetnek. Nem volt véletlen, hogy miről szólt az első három kötet. Az első kötet *Őstörténet és nemzettudat 1919–1931* (Szeged 1991) a tudomány és a nemzetről való társadalmi gondolkodás kölcsönhatását kutatta néhány konkrét példán a Trianon utáni Magyarországon. A második kötet a magyar

nyelv székely rovásírással írott leghosszabb nyelvemlékének első tudományos kiadása volt (Sándor Klára: *A Bolognai Rovás emlék*, Szeged 1991). A harmadik kötet a korán eltávozott kiváló tudósunk eddigi kiadatlan diszsertációját és egy kéziratban maradt munkáját jelentette meg (Szűcs Jenő: *A magyar nemzeti tudat kialakulása*, Szeged 1992).

2001-ben a sorozat három kötete jelent meg, ezek bemutatása során szeretnék néhány általánosabb kérdést is szóba hozni. Nézzük azonban előbb a három kötetet. A sorozat 14. kötete *A Kárpát-medence és a steppe* címet viseli és 17 tanulmányt tartalmaz, a 15. kötet címe: *Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás*, ebben, 14 tanulmány található, míg a 16. kötet *Források a korai magyar történelem ismeretéhez* cím alatt jelent meg, benne 7 dolgozat.

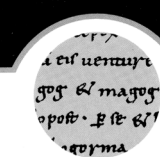
Miért a Kárpát-medencébe jött a magyarság? A kérdés természetföldrajzi vonatkozásainak 1994-ben két, azóta elhunyt akadémikusunk szentelt alapos tanulmányt (Györffy György–Zólyomi Bálint: *A Kárpát-*

NOMÁD NÉPVÁNDORLÁSOK, MAGYAR HONFOGLALÁS

MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR

FORRÁSOK A KORAI MAGYAR TÖRTÉNELEM ISMERETÉHEZ

MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR

medence és Etelköz képe egy évezred előtt: Honfoglalás és régészet. Szerk. Kovács László, Budapest, Balassi 1994., 13–37.). Ebben a korabeli természetföldrajzi és éghajlati viszonyokat rekonstruálták. A MÖK 14. kötetének szerzői a kelet-európai steppe és a Kárpát-medence történeti kapcsolatait vizsgálták. Különösen fontos a hunok, az alánok (jászok) és az avarok jelenléte a Kárpát-medencében és a kelet-európai steppén. Mi volt másképp az ő történetükben, mint a magyarokéban, hiszen a hunok, az alánok és az avarok, számos más néppel együtt eltűntek a történelem színpadáról, míg a magyarok nem. Mit mondanak erről a nyelvi, a régészeti és az írott források – erről írnak a fiatal, tehetséges kutatók. Ebben a vonatkozásban is megkerülhetetlen a székely kérdés, amelynek különböző aspektusaival három tanulmány is foglalkozik. Külön figyelmet érdemel egy cikk, amely a népnevek és a néptörténet bonyolult összefüggéseit mutatja be négy népnévvel kapcsolatban.

Talán még izgalmasabb kérdéseket feszeget a MÖK 15. kötete. A magyarság vándorlásának kérdéséhez érdekes összefüggésekre és kutatásszociológiai aspektusokra világít rá az India indo-árja honfoglalásának kutatásáról szóló bevezető cikk. A „*Ki jött előbb?*”, a „*Ki lakik ősidőktől fogva az országban?*” kérdés vizsgálata és az ezzel kapcsolatos elfogultságok nem kímélik az indiai szubkontinens kutatóit sem. A korai magyar történelem nem bővelkedik forrásokban, éppen ezért kiemelkedő fontosságú minden új forrás feltárása. Egy, eddig a magyarsággal összefüggésbe nem hozott, új arab forrásról értesülünk az egyik tanulmányból. Értékes cikkek foglalkoznak hunokkal, az alánokkal, a heftalitákkal, a bolgárokkal. Széles kitekintésű cikk vizsgálja a felderítők és kémek szerepét a lovas nomádok hadviselésében. Egy másik írás Európai összefüggésbe helyezi a magyar kalandozásokat, szembeállítva ezeket a szinte egyidejű vi-

king terjeszkedéssel. Az eddig elfogadott nézettel szembefordulva, széles forrásanyag bevonásával rajzol új képet egy tanulmány a bulgár-török történelem és a magyar vándorlás időrendjéről és helyszíneiről.

Míg a 14. és 15. kötet tudományos kérdéseket vet fel és kísérel meg megoldani, addig a 16. kötet forrásfeldolgozásokat mutat be. A bevezető tanulmány a forrásfeltárás és kiadás jelenlegi állapotát mutatja be, kiemelve az eddigi kutatások érdemeit, ugyanakkor rámutat arra, hogy az alapos, modern módszerű kritikai forráskiadást semmi nem pótolhatja, s bár itt is vannak érdemes eredmények, a magyar tudomány e területen igen nagy lemaradásban van. Ennek alátámasztását is megtaláljuk, de egyben a jövő forráskiadási módszertanához vitaanyagot is nyújt egy örmény, egy héber és három latin nyelvű forrás kritikai kiadása. Érdekes dolgozat mutatja be, hogy bár van olyan forrás, amely a többiekhez képest újat nem tartalmaz, adott esetben ez a negatív eredmény is hasznos a továbbhaladáshoz, ha módszeresen vizsgáljuk az adott forrást.

A huszonhat szerző csaknem harminc tanulmánya azt igazolja, hogy a magyarság korai történetének kutatása már többségében tehetséges, fiatal kutatók kezében van.

E három kötet kapcsán érdemes néhány általános megjegyzést is tenni. Az első tanulság, hogy a magyarság honfoglaláskor előtti története nem forrástalan korban zajlott, helytelen tehát az *őstörténet* szakszó alkalmazása, amely a történettudományban a forrástalan kor történetét jelöli. Bizonyos szempontból káros is, mert háttérbe szorítja a források vizsgálatát. Az ismert források kritikai kiadása, új források felkutatása a magyar tudomány kötelessége. A szélesebb közönség számára persze egyelőre meg lehet tartani az *őstörténet* szakszót, csak a mögötte lévő tartalommal kell tisztában lenni.

A második tanulság, hogy a magyarság honfoglaláskor előtti, más szóval korai tör-

ténete elválaszthatatlan az európai történelemtől. A steppei és vízi nomádok (vikings) új kihívás elé állították, de jelentős kulturális elemekkel is gyarapították a már megszállandóban lévő európai birodalmakat. A nomádok Róma, Bizánc és a Karoling utódok Európájába illeszkedtek be, egyesek kisebb, mások nagyobb sikerrel, de a befogadók kultúráját minden esetben gazdagítva, változtatva. Nem lehet tehát a honfoglalás előtti magyarság történelmét környezetétől, kazároktól, bulgároktól, besenyőktől, szlávoktól, frankoktól függetlenül, mintegy művi vákuumban tárgyalni. Mint ahogy nem képzelhető el olyan európai történetírás sem, amely a kései népvándorlást, és ezen belül a magyar honfoglalást, nem veszi érdeme szerint figyelembe.

A harmadik tanulság, hogy a divatos és dilettáns nézetek ellen védőoltást csak a szolid, tényeken és modern módszereken alapuló tudományos kutatás és annak olvasható, a szélesebb közönség számára is hozzáférhető fogalmazásban közzétett eredményei adhatnak.

Fontos az elméleti kérdések iránti érzékenység is. Még mindig találkozunk olyan véleményekkel, amelyek egyenlőségjelet tesznek a nép, a nyelv vagy a génkombinációk története közé. A magyarság igen sokfajta szálból szőtt, egyéni és csak a magyarságra jellemző kultúrával rendelkező etnikum. Ennek hordozója, a magyar néphez tartozást vallók nyelve, egy finnugor nyelv, amelynek izgalmas története sok felvilágosítást ad a forrás nélküli korok történetéhez,

de a nyelv története nem, vagy nem szükségszerűen azonos az azt beszélő nép történetével. Bármilyen szálból sodortatott a magyarság az időszerűségünk előtti és utáni néhány évszázadban, az 5. századtól kezdve történelmi útja élesen elvált a többi finnugor nyelvet beszélő csoportétól, és szervesen illeszkedett be Közép-Európa keleti felének, akkor elsősorban török nyelvű és szláv népei közé. A törökség nemcsak a magyarság kultúrájára, nyelvére hatott, hanem társadalmi és politikai szervezetére is. Minden hatás ellenére a magyarság nyelve megmaradt magyarnak, mint ahogy megmaradt annak a későbbi szláv és német környezetben is.

A magyarság korai, 5–10. századi történetét csak a keleti (kínai, tibeti, török, perzsa, arab, héber, örmény, grúz) valamint a nyugati (bizánci, latin, szláv) források tanulságainak együttes vizsgálatával lehet megközelíteni. Csak örülhetünk, hogy ennek az igen nehéz tudományos feladatnak van műhelye és a műhelynek publikációja: a *Magyar Őstörténeti Könyvtár*. Külön ki kell itt emelni a Bállassi Kiadó színvonalas közreműködését.

Végül a recenziens reményét szeretné kifejezni, hogy ezek az eredmények megjelennek határainkon túl is. A nagy összefoglaló európai műveket és enciklopédiákat lapozva meg kell állapítani, hogy a magyarság eredetéről, korai történetéről sok helyütt fél, vagy akár egy évszázados, elavult ismereteket, adatokat lehet találni. Ezért pedig a magyar tudomány is felelős.

Róna-Tas András

az MTA r. tagja, egyetemi tanár, SZTE